

GARNISONEN

ANDERS BOJS

När Kristianstad lades ned som fästning efter en halvsekkellång förfallsperiod försvann staden för den skull inte från den militära kartan. Elva dagar efter generalordern av den 8 februari 1847, som avskaffade fästningen, tog Kungl Maj:t upp frågan om ”nödig upplysning för prövning av regleringar för rasering av stadens fästningsvallar och förvandling till öppen garnisonsort”. Garnisonen i den öppna garnisonsorten utgjordes allfort av Wendes artilleriregemente.

Detta stolta regemente hade haft en lysande period under general Cardells chefstid på 1810-talet med segernamnen i kronprins Karl Johans tyska fälttåg, men vid seklets mitt hade glansen flagnat. Utvecklingen av räfflade gevär med längre skottvidd gjorde det nödvändigt att på ett annat sätt än tidigare skydda sig och hålla avståndet till infanteriet. Bland annat av denna anledning fanns ett behov av längre skottvidd för artilleriets pjäser. En artillerikommission tillsattes 1850, men det skulle dröja till 1863 innan de gamla slätborrade pjäserna började ersättas av nya räfflade, men fortfarande framladdade kanoner för det svenska fältartilleriets del.

Organisationen vid Wendes var fyra ridande batterier om åtta 6-pundiga kanoner vid huvudstationen i Kristianstad (hos det snabba ridande artilleriet rider all personal) och två fotbatterier om åtta 12-pundiga kanoner i Landskrona (fotartilleriet hade hästanspända pjäser men marscherande bemanning); pundtalet anger vikten på pjäsens projektil, för en 6-pundare 2,8 kg motsvarande ca 10 cm:s kaliber, för en 12-pundare 5,5 kg och en kaliber motsvarande ca 12 cm. Nummerstyrkan för regementet var 750 värvade artillerister och befälsnumerären

50 officerare, drygt 30 underofficerare och 110 konstaplar. I Kristianstad var förläggningar ordnade i Norra kasern med huvudbyggnad från 1767 och i Södra kasern, vars äldsta byggnad härstammar från 1793 men påbyggt med en våning just 1847. Vidare fanns Tyghuset (nuvarande Regionmuséet) med sina då nybyggda, numera rivna empireflyglar vid Stora Torg och det likaledes nya Stora Kronohuset med Wendes chefskansli och sjukhus i den västra änden och Skånska hovrätten i den

1815 tilldelades Wendes artilleriregemente ett hedersstandard med segernamnen Grosbehren, Dennewitz och Leipzig som erkänsla för insatserna i fälttåget mot Napoleon 1813. Efter regementets indragning 2000-06-30 ska detta hedersstandard föras av det återstående Artilleriregementet i Kristinehamn.

Den första räfflade kanonen var fortfarande framladdad. 8 cm kanon m/1863 på beväringsslägret på Näsby fält 1886. (Foto M. Wulff)

östra, Fortifikationshuset på Västra Storgatan med lokaler för regementets skolverksamhet (Informationen) och matinrättning, ridhus och stall vid nuvarande Ridhusgatan med mera.

Detta värvade förband utbildade också beväringar, den tidens värnpliktiga, med från början 12-14 dagars utbildningstid, 1858 under intryck från Krimkriget förlängd till 30 dagar men fortfarande alldeles för kort för att ha någon större militär betydelse. Viktigast var det ridande artilleriet med storartat rykte från Cardells dagar och avsett som "klubba" åt den kavallerifördelning de skånska ryttarregementena bildade. En alternativ uppgift var att tjäna som artillerireserv för hela armén.

Förnyelse skedde emellertid. De räfflade kanonerna från Finspong med modellåret 1863 har redan nämnts. Planerna på att bygga ut anläggningarna på Södra kasern med fältförråd (Blomska förrådet), kokinrättning, ridhus, stallar, gymnastik- och exercishus fick i huvudsak skjutas fram till 1870-talet. Somligt effektuerades dock: ett ännu existerande kruthus, klätt med järnplåt, byggdes 1861 på Råbelövs ägor och året därpå tillkom bland annat ett laboratorium (rivet 1936) för ammunitionstillverkning på nuvarande Östra kyrkogårdens område. Framstötar om att förlägga regementet till Karlskrona respektive Landskrona avvärijdes också. I den sistnämnda staden indrogs fästningen 1869, men ett Wendesdetache-

ment förblev där till 1897 då hela regementet samlades till Kristianstad.

Begynnande reformer

I fransk-tyska kriget 1870-71 visade tyskarna vad ett rejält artillerivapen kunde åstadkomma. Svenska armén försökte tillgodogöra sig de nya krigserfarenheterna, men till följd av oenighet i riksdagen förblev det mesta vid det gamla. Motståndet mot en modernisering av försvaret kom främst från lantmannapartisterna i andra kammaren som förutom stor sparsamhet med statens medel förespråkade en avskrivning av de pålagor som ensidigt åvilade jordbruksfastigheterna – indelningsverket och grundskatterna – i utbyte mot en reformering av krigsmakten.

En ny generalstab efter preussisk modell skapades dock 1873 och för Wendes del hade en ny organisation tillkommit året innan. Av fyra ridande och två fotbatterier blev sex ridande (i Kristianstad) och fyra åkande batterier (i Landskrona); det åkande artilleriets personal åkte på pjäsernas föreställare och ammunitionsvagnar såsom Wendes Militärhistoriska Förening idag plägar visa vid sina uppvisningar. Samtidigt minskade antalet pjäser per batteri från åtta till sex, men sammanlagt ökade kanonantalet från 48 till 60, personalen med ungefär en tredjedel och hästarna likaså.

Några år senare fick fältartilleriet en ny pjäs, 8,4 cm kanon m/1881 av Krupps modell och en skottvidd upp

8,4 cm kanon m/1881 – vår första bakladdade kanon – avlossar de första skotten på Rinkaby skjutfält den 26 juni 1900. (LM)

emot 4,5 km vilket var någon kilometer mera än med m/1863. Med denna nya modell hade också framladdarna (mynningsladdarna) definitivt fått ge vika för bakladdarna.

Stora organisatoriska förändringar skedde under 1890-talet. Då lossnade det äntligen i riksdagen och statsminister Boström och lantförsvarsminister Rappe fick igenom 1892 års härordning, enligt vilken armén skulle bestå av sex fördelningar med var sitt fältartilleriregemente. Nya sådana fick följaktligen sättas upp i Jönköping, Uppsala och Östersund. Wendes fick avstå ett par batterier och bistå vid uppsättandet av de nya förbanden. Kvar hemma blev sex åkande och två ridande batterier; alla förlagda till Kristianstad sedan Landskronadetchementet dragits in 1897 och en ny kasernbyggnad samma år blivit färdig på Södra kasern. Det ridande artilleriet, Ridande divisionen, fanns visserligen kvar för att betjäna kavallerifördelningen, men de åkande batterierna, fördelningsartilleriet, hade blivit viktigare.

En modernisering av det svenska försvaret hade länge varit nödvändig och en bidragande orsak till att det började hända saker på 1890-talet var det spända förhållandet mellan "unionsbröderna" Sverige och Norge med upprustning av både här och flotta i båda länderna; unionsupplösningen 1905 blev dock fredlig.

Militärtekniskt kan noteras att Nobels röksvaga krut, som tillät en högre eldhastighet, introducerades under 1890-talet. Den mera rökfria miljön medgav också en tätare gruppering av pjäser och batterier. Samtidigt tvingade utvecklingen vad gäller infanteriets beväpning med repetergevär typ det svenska mausergeväret m/1896 fram längre avstånd mellan fiendens skyttelinjer och det egna artilleriet. Detta ställde ytterligare krav på artilleriets skjutförmåga.

Med kanonernas längre skottvidder kunde man inte längre använda Näsby fält som skjutfält, utan ett nytt sådant togs år 1900 i bruk i Rinkaby. Även i fortsättningen skulle dock Näsby fält användas för övningsändamål för såväl artilleriet som, snart nog, infanteriet. Rinkabyfältet togs redan på 1920-talet också i anspråk av Arméns flygkompani, efter 1926 Flygvapnet, för övningsändamål. Under kriget var såväl Rinkaby/Gälltofta som de närbe-

lägna Ripa och Everöd krigsflygfält. Numera används Rinkaby/Gälltofta av Flygvapnet för utbildning i brand- och räddningstjänst samt fältarbeten (minröjning, banreparationer).

Innan vi lämnar 1800-talet vill jag säga några ord om det skånska kavalleriet, som omfattade hälften av det totala svenska kavalleriet eller 25 skvadroner. Här fanns de indelta Skånska husar- och dragonregementena (K 5 respektive K 6) och det värvade Kronprinsens husarer (K 7). De förstnämnda var på vardera tio skvadroner och bildade kavallerifördelningen som opererade tillsammans med Wendes ridande artilleri. Kronprinsarnas fem skvadroner var fördelningskavalleri för första arméfördelningen. 1892 års härordning förvandlade K 5 och K 6 från indelt till värvat kavalleri; ryttarna skulle inte längre bo på sina husar- och dragontorp elva månader om året för att den tolfte vapenövas på Ljungbyhed utan vara förlagda i kasern för ständig tjänstgöring.

Kronprinsens husarregemente samlades 1897 i en nybyggd kasern i Malmö och Skånska dragonregementet fick samma år ett likaledes nybyggt kasernetablisement i Ystad, medan Skånska husarerna delades mellan Helsingborg och Landskrona. Dragonerna hade också haft anknytning till Kristianstad, där regementschefen bodde på Lillö kungsgård sedan det tidigare överstebostället Bäckaskog 1819 arrenderats ut till kungafamiljen. På 1870-talet avvecklades systemet med löneboställen för befälet och överste Sjöcrona flyttade in till sitt ägandes Helgenäs vid Udden i Kristianstad. Den dåtida regementschefen hade sin expedition hemmavid och många dragonofficerare var bosatta i vår bygd, däribland den från Madigandramat beryktade löjtnanten Sixten Sparre. Regimentets musikkår hade också en replipunkt för sin verksamhet i Kristianstad och spelade flitigt på stadens restauranger.

Wendes och det nya århundradet

År 1900 beslöt riksdagen att anlägga Bodens fästning mot befarad rysk aggression och som skydd för den nya malmbanan, vilken förband de båda utskeppningshamnarna Luleå och Narvik och gick via gruvorna i Malm-

Wendes Södra kasern med byggnaden från 1793 till vänster och nybygget från 1897 till höger. (LM)

berget och Kiruna. Förryskningspolitiken i Finland var oroväckande och gjorde, att man tog detta steg från centralförsvaret. Enligt denna skulle fienden slås inne i landet, inte minst i anslutning till den stora förrådsfästningen i Karlsborg vid Vättern, men anläggandet av Bodens fästning var ett utslag av periferiförsvaret.

Nästa år antog riksdagen 1901 års härordning och därmed fullföljdes arbetet från 1892, då beväringens övningstid ökat till 90 dagar och en avskrivning av grundskatterna inletts. 1901 avskrevs även Karl XI:s indelningsverk för att ersättas av ett värnpliktsförsvaret med en total övningstid på 240 dagar utom för fältartilleriet, kavalleriet och ingenjörtrupperna, där första tjänstgöringen blev 281 dagar följt av två repetitionsövningar om 42 dagar eller tillhoppa 365 dagar.

Wendes var nu vordet ett värnpliktigt regemente men för att säkerställa rekryteringen av underbefäl och under-

officerare anställdes varje år ett antal volontärer, som skrivit på för tre års tjänstgöring (1901 var Wendes nya volontärer 156 till antalet). De som sedan ej klarade skolorna och ej hade någon framtid som befäl kallades sin sista tid populärt för "hipsar" eller "kalfaktorer". Hipsarna tjänstgjorde som hästkötare (i Kristianstad kallades också butikernas springpojkar för hipsar) och kalfaktorerna var uppsattare åt officerare och underofficerare.

Enligt 1901 års härordning fick batterierna fyra istället för sex kanoner. Eftersom kanonantalet per division förblev oförändrat tolv, så fanns det nu två divisioner åkande artilleri om vardera tre batterier och en division ridande om likaså tre batterier. 1905 uppsattes en ny åkande division, så att Wendes kom i paritet med övriga arméfördelningars fältartilleriregementen. Sålunda fanns tolv batterier och lokalproblemen var besvärande, men år 1900 hade den ännu kvarstående "beväringensbaracken" i

Vakten vid Södra kasern omkring 1915. (LM)

tegel i hörnet nuvarande Norra Kaserngatan-Norretullsvägen tillkommit och 1904-06 byggdes Östra kasern.

Krigserfarenheterna från bland annat boerkriget (1899-1902) med dess inslag av skyttegravskrig hade visat på behovet av haubitsar (en dylik har kortare eldrör än en kanon och kan skjuta med de mest olika höjdvinklar och ger stora möjligheter att välja lämplig kulbana, tex för att åstadkomma beskjutning bakom en höjd). 1901 års härordning föreskrev en haubitsdivision vid varje fältartilleriregemente, men en sådan om två batterier beväpnade med 10,5 cm haubits m/10 (Bofors) fanns inte på Wendes förrän 1913.

Detta år firades hundraårsjubileet av de ärorika slagen vid Grosbehen, Dennewitz och Leipzig med kungabesök och invigning av minnesstenen på Norra kasern. Med sina fjorton batterier var Wendes kanske ”världens största artilleriregemente”, som styckjunkarsonen Gustaf Hellström (1882-1953) skriver i romanen ”Snörmakare Lekholm får en idé”. Men det var alltså först 1913 som detta gällde. Att det var så sent förstår man ej genom att läsa Hellström.

Utbildningen av artilleriets officers- och reservofficersvolontärer/aspiranter var också 1906-19 och 1927-42 centraliserad till Wendes.

Återstår att säga något om det tidiga 1900-talets vapenutveckling. 1881 års 8,4 cm kanon hade avlösts av 7,5 cm kanon m/02 (Krupp). Den var modern för sin tid och kvarstod på fältförbanden till andra världskrigets dagar och som värmpjäs i lokalförsvaret ända till 1985. Den kunde förses med en sköld av tunn pansarplåt som skydd

för servisen. Maximal skottvidd var 5,5 km och nu fanns goda möjligheter för indirekt eld; man behövde alltså inte längre ha ögonkontakt med målet. Manskaper fick sin beväpning utbytt från sabel till mauserkarbin m/94, sedermera försedd med bajonett m/16. Officerare och underofficerare hade först revolver m/1887, sedan pistol m/07.

Norringarna kommer

Enligt 1901 års härordning skulle övningstiden för samtliga truppslag bli så lång, att kaserner erfordrades. Tiden på de gamla övningsshedarna var förbi och många städer tävlade om att via olika kommunala bidrag såsom gratis mark få sitt förband och därmed ökat skatteunderlag. Norra skånska infanteriregementet (I 24) hade satts upp i Kristianstad 1812 under ledning av sin förste chef, hjälten från finska kriget 1788-90 och 1808-09 generallöjtnant Georg Carl von Döbeln, men hade från 1821 sin fasta övningsplats på Ljungbyhed.

Spånklädda lägerhyddor på Norringarnas gamla mötesplats i Ljungbyhed. (LM)

Frågan om var kasernerna för I 24 skulle byggas diskuterades 1906. Då besökte kasernbyggnadskommittén Kristianstad. Kristianstadsbladet trodde att besöket gällde Kronobergs regemente i en artikel med rubriken ”Vi ber om förskoning”. Bladet hade också en ledare (”Kronans krämarpolitik”) som tog avstånd från taktiken att spela ut olika orter – i detta fall Kristianstad och Växjö – mot varandra för att åstadkomma bästa möjliga villkor för statsverket.

Norra skånska infanteriregementet gör sitt intåg i Kristianstad den 27 oktober 1915 och tas emot av Wendes artilleriregemente.

Trots dessa skrivelser beslöt stadsfullmäktige den 8 november 1906 att i allt väsentligt acceptera kommissionens villkor och gratis ställa mark till förfogande vid Lyckans höjd öster om Wendes nybyggda Östra kasern.

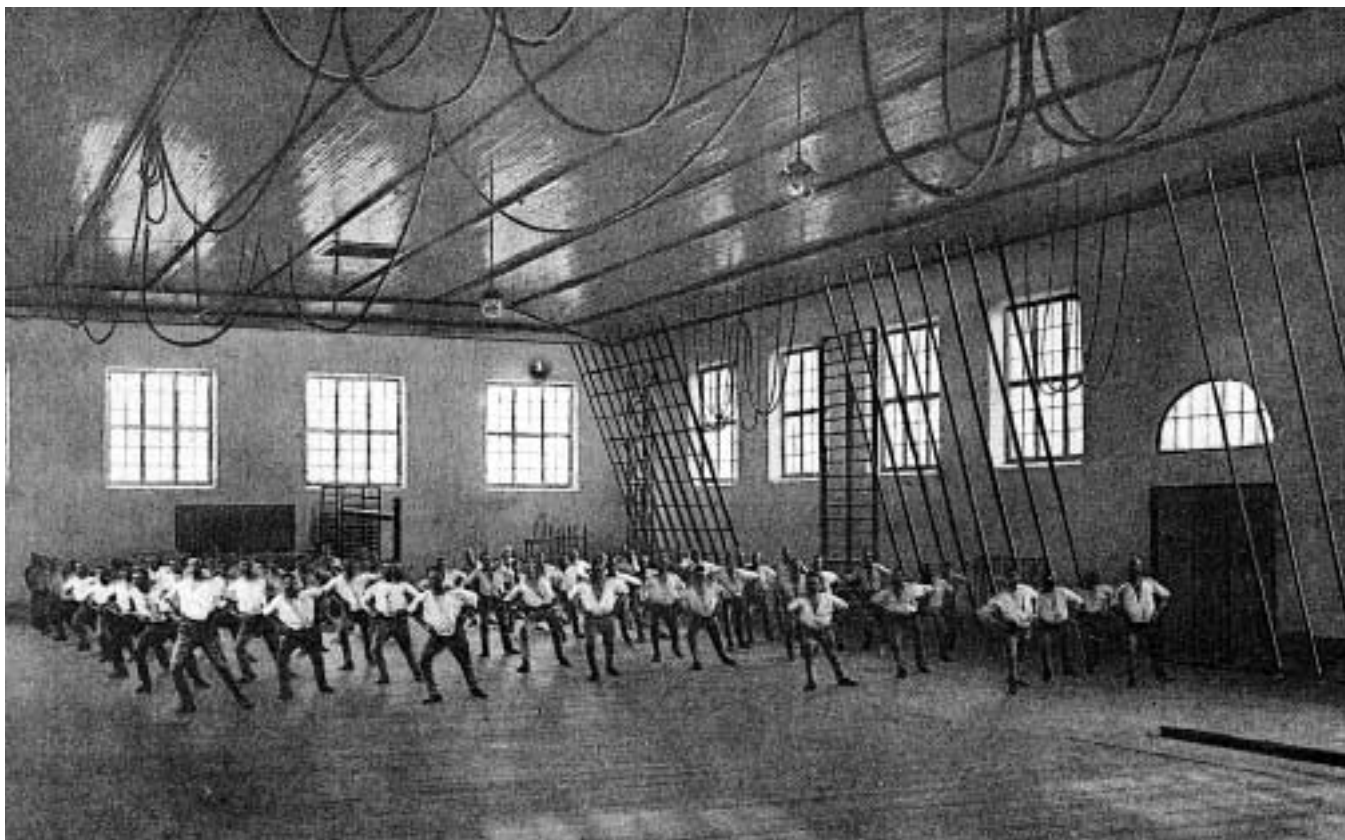
Efter en del turer med Landskrona och Hörby som alternativ för I 24:s kaserner beslöts att Kronobergarna skulle hamna i Växjö och att Norringarna skulle placeras på ett av Kristianstad stad tillhandahållet område i Näsby. Näsbyalternativet godkändes av regeringen i konselj nyårsafton 1907.

Fastän beslutet om lokalisering till Kristianstad tagits och staten undertecknat ett kontrakt därom 1908, gjordes 1912 ett nytt försök att få regementet förlagt till Landskrona. Det misslyckades men den nye chefen för I 24 från 1914, överste Marks von Würtemberg, ansåg det angeläget att få regementet samlat till Kristianstad så fort som möjligt. Regementsexpeditionen fanns här från 1910, men i övrigt var förläggningen splittrad på olika orter.

Den 27 oktober 1915 gjorde Norra skåningarna sitt högtidliga intåg i den stad, där regementet en gång satts upp. På Stora Torg paraderade Wendes under sin överste Toll och välkomnade nykomlingarna. Byggnationen på Näsby dröjde emellertid och inte förrän 1923 var det nya kasernetablissemnet klart att invigas. Under mellantiden fanns div provisorier: en bataljon i Gamla fattighuset i hörnet Södra Kaserngatan-Östra Boulevarden, en annan i Södra skolan och den tredje i oljefabriken (Södra kvarnen) på Söder. Det nyuppsatta kulsprutekompaniet hamnade också på Söder, så småningom i en nedlagd spritfabrik. Björket och Näsby fält blev övningsterräng. Sommartid låg regementet som tidigare på Ljungbyhed.

Försvarsstrid och världskrig

Åren före första världskriget kännetecknas av politisk strid kring försvaret. Rysskräcken hade gamla anor; avgörande var nog minnena från tsar Peters flottas härj-

Gymnastik i Norringarnas exercishus på Näsby. (LM)

ningar längs den svenska Ostersjökusten åren före freden i Nystad 1721. Under den ”storsvenska” tiden kring sekelskiftet 1900 var det högkonjunktur för traditionella nationalistiska känslor gentemot ”arvfienden”, uppamade av den hårda förryskningspolitiken i Finland. Ett inslag i rysskräcken stod ”sågfilarna” för; kringvandrande ryska skärslipare som misstänktes vara förklädda spioner. Några bevis för misstankarna har aldrig stått att få och några operativa ryska krigsplaner mot Sverige tycks ej ha funnits.

Den vår detta skrivs (april-maj 2000) har statsvetaren Rikard Bengtsson framlagt sin avhandling ”Trust, Threat and State Peace – Swedish Great Power Perceptions 1905-1939”. Här framgår att de högsta stats- och militärledningarna i Sverige och Tyskland 1910 ingick ett hem-

ligt avtal om att Sverige i händelse av rysk aggression skulle gå över gränsen till Ryssland (Finland) vid Torneå med fyra av sina sex fördelningar och att Tyskland skulle ge Sverige örlogsskydd i Östersjön.

Avtalet kom ej att utnyttjas i samband med första världskriget, men tilliten till Tyskland skulle bestå fram till Hitlers Machtövertagelse 1933. Statsministern som tecknade avtalet var högermannen Arvid Lindman och han efterträddes 1911 av liberalen Karl Staaff. Sedan följde en häftig inrikespolitisk strid kring försvaret med pansarbåtsinsamling och bondetåg till försvarets fromma. Kungens tal till bönderna på borggården till Stockholms slott i februari 1914 orsakade en regeringskris. Ny statsminister blev landshövding Hjalmar Hammarskjöld (far till FN:s generalsekreterare Dag Hammarskjöld).

Wendes ridande division. (LM)

Han lyckades lotsa 1914 års härordning med 340 dagars övningstid för infanteriet och 365 för artilleriet genom riksdagen. Det hade han inte klarat om inte första världskriget brutit ut under pågående riksdagsbehandling i augusti 1914.

Den 24 augusti detta år hade Wendes ca 400 man stampersonal och 1710 värnpliktiga i tjänst. Antalet hästar var nästan 1500. Gymnastiksalar fick användas för förläggning av manskap och ridhus som stallar. Ett beredskapsbatteri organiserades redan i början av augusti och regementet bidrog också med personal till de tre tunga batterier ur Boden-Karlsborgs artillerikår (A 8), som grupperades längs Öresundskusten. De värnpliktiga inkallades till beredskapstjänst utöver tidigare övningstid.

Även Norringarna fick anpassa sig efter beredskapsläget. De tre fredsataljonerna om fyra kompanier omfattade vardera ca 400 man. Den fältbataljon som nu sattes upp räknade 1000 man. För regementet var de provisoriska förläggningarna ett av många problem; ett annat var den influensaepidemi som kallades spanska sjukan och som härjade mot krigets slut. Bortåt hälften av de inkallade till regementsmötet 1918 insjuknade men ingen dog, vilket var ett gott betyg åt regementsläkaren Fritz Ask och hans medhjälpare.

I nedrustningens tecken

Första världskriget satte sina spår också i Kristianstadsregementenas verksamhet. På Ljungbyhed hade övats skyttegravskrig och även i övrigt hade krigserfarenheterna påverkat de taktiska föreskrifterna. De blå uniformerna m/ä(ldre) hade redan 1910 fått sällskap av en grå beklädnad med blåa revärer och en karolinerinspirerad trekantig hatt. Nästa uniform hade modellåret 1923 och med den blev färgen grbrgr (gråbrungrön) hemmastadd i det svenska försvaret; den återfanns också i den kommande m/39. Enhetligheten i klädseln t o m inom samma kompani/batteri var ej helt tydlig och från denna tid härstammar begreppet ”lumpen” som synonymt med värnpliktstjänstgöringen.

Vapnen för infanteriet förändrades också. Mausegeväret från 1896 fick understöd av kulspruta m/14, kulsprutegevär m/21 och 8 cm granatkastare försöksmodell/21. Även hjälmar, gasmasker och handgranater introducerades. Wendes fick för övrigt i enlighet med 1914 års härordning ett ridande batteri indraget 1919 mot att ett bergsbatteri sattes upp vid A 4 i Östersund.

En viktig följd av första världskriget och dess vederhängigheter var uppfattningen att framtida krig var omöj-

liga. 1919 tillsattes den s k försvarsrevisionen, som omgående föreslog en reducerad övningstid om 165 dagar vid infanteriet och 225 vid specialtruppslagen inklusive artilleriet – det s k provisoriet – och sedan kom ytterligare nedrustningsförslag. När det hela var klart 1925 hade en riksdagsmajoritet av socialdemokrater och frisinnade/liberaler beslutat om 140 dagars övningstid för infanteriet och 200 för specialtruppslagen, kategoriklyvning så att endast 28.000 av 38.000 vapenföra män skulle utbildas årligen, reduktion av krigsorganisationen från 1914 års tolv till fyra fördelningar jämte tre reducerade brigader och inrättandet av ett självständigt flygvapen.

Arméns fredsorganisation skulle endast tillgodose ett minimibehov för utbildningen, varför ett antal förband kunde dras in och övriga sättas på sparlåga. I Skåne försvann Skånska husar- och dragonregementena liksom Kronprinsens husarer för att ersättas av det nya K 2 i Helsingborg, vilket innebar en minskning av antalet skvadroner från 25 till 4. Kavallerifördelningen tillhörde därmed historien liksom Wendes ridande division och beridna musikkår. Södra skåningarna skulle enligt regeringspropositionen gå samma väg, men räddades av riksdagsmajoriteten och fick flytta in i den lediga dragonkasernen i Ystad (den under byggnad varande infanterikasernen i Lund blev aldrig färdigbyggd utan istället förvandlad till Vipeholms sjukhus).

De bägge skånska infanteriregementena fick se sitt kompaniantal halverat. För Wendes del blev det sex batterier istället för tretton. Ett av dem utrustades med 15 cm haubits m/06, som tidigare funnits på det indragna Positionsartilleriregementet i Stockholm. 20 officerare och 16 underofficerare och ett stort antal furirer, korpraler och stamanställda meniga fick sluta på I 24 – eller I 6 som det nu hette, sedan denna beteckning blivit ledig efter indragna Västgöta regemente i Vänersborg. På A 3 minskade officerarnas numerär från 63 till 41, underofficerarnas från 43 till 26 och det värvade manskapets från 381 till 182. Den särskilda garnisonsförsamlingen för yrkesmilitärerna och deras familjer avskaffades också. Den nya organisationen skulle vara genomförd 1928 och de dödsdömda förbanden, däribland Wendes ridande division, avtackades efter repetitionsövningarna hösten 1927.

Wendes beridna musikkår. (LM)

Successiv upprustning

1925 års nedrustning var omstridd. Vänstern ville gå längre förlitande sig på Nationernas Förbunds nedrustningssträvanden. Högern och militären hade motsatta ambitioner. En krets officerare kring ”Ny Militär Tidsskrift” med sedermera överbefälhavaren Helge Jung i spetsen oroade sig för hotet från Sovjetunionen och snart dök också Nazityskland upp.

1935 avlämnade 1930 års försvarskommission sitt betänkande, som skulle ligga till grund för 1936 års försvarsbeslut. Detta blev ett mittenförslag bakom vilket folkpartiet och bondeförbundet stod. Högern ville satsa mera och socialdemokraterna dra in ytterligare några regementen.

Nu blev det en måttlig upprustning med en för armén, marinen och flygvapnet gemensam försvarsstab, ett nästan fördubblat flygvapen och en ökning av de värnpliktigas övningstid till 180 dagar vid infanteriet och 200 vid artilleriet. Flera värnpliktiga togs också in för tjänstgöring, men i övrigt blåste förändringens vind rätt stillsamt ute på regementena. För Wendes del skulle den fast anställda personalen öka med 30 procent fram till 1946; på grund av världskrigets utbrott påskyndades dock utvecklingen och förstärkningarna var ett faktum redan 1942.

Flygets framväxt hade också gjort, att artilleriet måste uppträda försiktigare för att undvika insyn och angrepp från luften. På senvintern 1939 sattes Luftvärnsförbandet A 3 (Lv A 3) om ett luftvärnskanonbatteri och en luftvärnsautomatkanontropp upp på Södra kasern. Denna snabbt expanderande styrka förflyttades dock omgående till Malmö och blev 1942 Skånska luftvärnskåren (Lv 4).

Norringarnas kasernetablisement å Näsby omkring 1930. (Ljungbyheds Militärhistoriska Museum)

Någon förnyelse av pjäsmaterielen skedde inte, bortsett från en modernisering av 7,5 cm kanon m/02. I övrigt skulle nya modeller inte komma förrän världskriget brutit ut. Viss förbättring av skottvidderna skedde genom att nya ammunitionstyper togs i bruk.

På I 6 gjordes försök med nya organisationsformer, bl a med skyttekompani bestående av tre gevärsplutoner och en tung pluton bestående av kulsprutetropp och granatkastartropp. Denna modell följdes sedan i stort sett då världskriget var ett faktum. Linjeinfanteribataljonen förstärktes med jägarkompani och en självständig tung plu-

ton. Fältregementschefen fick förutom sitt gamla kulsprutekompani också ett specialkompani med luftvärnskulsprutor och 37 mm pansarvärnskanoner samt en pionjärpluton till sitt förfogande.

Bataljonens eldkraft förstärktes sålunda och luftvärn och pansarvärn kom med i bilden. Rörligheten ökade genom att kärror, med stor framkomlighet i terrängen, ersatte trossens vagnar. Traktorer och lastbilar började konkurrera med hästarna. 1942 blev I 6 ett cykelregemente och därmed avsevärt rörligare.

Andra världskriget

Det alltmera hotfulla utrikespolitiska läget gjorde att beredskapen skärptes. Sommaren 1939 fanns en beredskapsbataljon på I 6. Den bestod av värnpliktiga under utbildning men skulle tillsammans med motsvarande beredskapsförband på andra garnisonsorter inom I. Arméfördelningen med kort varsel kunna dras ihop till krigsförband. På A 3 fanns på motsvarande vis ett beredskapsbatteri.

– Vår beredskap är god, hade statsminister Per Albin Hansson sagt i ett tal på Skansen den 27 augusti. När världskriget bröt ut genom det tyska angreppet på Polen fem dagar senare visste alla initierade, att detta var en ”vit lögn”. ”Årtiondens nedskärningar av fredsorganisation och utbildningstid, uraktlåtande att förnya materiel och att anvisa medel hade lett till ett prekärt läge efter krigsutbrottet den 1 september 1939”, som Ove Bergh skriver i Wendes senaste historieverk. Under kriget skedde en kraftig upprustning, som tog sig sitt mest påtagliga uttryck i 1942 års försvarsbeslut. Det var dock ej genomfört förrän 1947, två år efter krigsslutet. Ordinarie övningstid för de värnpliktiga blev 450 dagar och sedan tillkom beredskapstjänst av varierande längd.

A 3 och I 6 ställde upp olika dubbleringsregementen och utbildningskapaciteten utnyttjades till det yttersta. Norra Folkskolan (nuvarande Norretullsskolan) togs i anspråk av försvaret, barackläger växte upp i Näsby, Norra Åsum och Rinkaby. Mest kritiskt var det första krigsåret med finska vinterkriget och det tyska anfallet på Danmark och Norge den 9 april 1940, men även i fortsättningen fick man tid efter annan leva upp till begreppet ”skärpt försvarsberedskap” och inkallelserna kom tät.

Norringar och wendister kom också att tjänstgöra anorstädes än i Sydsverige. Ulla Billquist sjunger i den bekanta beredskapsslagern om sin soldat ”någonstans i Sverige”. Denna platsangivelse gällde också A 3 och I 6 och deras dubbleringsregementen som sattes in från Smygehuk till Torne älv.

Nya vapenmodeller anskaffades i rask takt. Infanteriet fick automatgevär och kulsprutepistoler och nya kul-

Kanslihuset i N. Åsum blev färdigt 1953 och först då kunde regementsstaben lämna Stora Kronohuset. (LM)

sprutor och granatkastare, artilleriet kanoner och haubitsar från Tyskland och Bofors – under 1930-talet hade det svenska försvaret inte haft råd att köpa de moderna pjäser Bofors konstruerade och sålde på export.

1942 års försvarsbeslut fick också två alldeles speciella följder för Wendes. För det första blev regementet motoriserat. De värnpliktiga som ryckte in som ”vintergruppen” 1943 fick byta ut ryktborsten mot skiftnyckeln, även om regementet skulle fortsätta sätta upp hästanspända förband vid en mobilisering – de sista hästarna försvann först 1954.

Den andra stora nyheten för Wendes var utlokalisering till Norra Åsum. Förläggningen i tre olika kaserner inne i staden med dryga transportsträckor till skjutbanor och övningsfält var besvärlig. Nu fick Wendes moderna kaserner och utbildningsanordningar samlade på ett ställe. Men det skulle dröja till sommaren 1946 innan inflyttning kunde ske. Allt ingick heller inte i den första byggnadsetappen. Regementsstaben fick vara kvar i Stora Kronohuset till 1953, då ett nytt kanslihus stod färdigt i Norra Åsum. Officersmässen lämnade ej Stora Kronohuset förrän regementet 1994 flyttade till Hässleholm.

Interneringslägren i Rinkaby och Gälltofta

I samband med krigsslutet våren 1945 hade militär i tysk uniform flytt till Sverige. Den 4 juni överlämnades en sovjetisk not med förfrågan om utlämning av dessa i den

mån de kommit från grupperingar ryssarna tagit vid vapenstillståndet den 9 maj. Samlingsregeringen beslöt att bifalla denna hemställan. Det gällde ca 3200 man som kommit från sovjetbehärskat territorium i maj och juni.

De internerade omfattade inte bara infödda tyskar utan också andra nationaliteter som med eller utan tvång rekryterats för tysk krigstjänst. I Sverige kom uppmärksamheten särskilt att riktas mot de 167 balter som ingick i gruppen, när historien läckte ut i pressen i november 1945. Dessa balter fick 1994 motta en sorts ursäkt från den svenska regeringen. Något motsvarande har ej skett vad gäller rikstyskar och andra inblandade nationaliteter.

Hösten 1945 upprättades läger i Rinkaby och Gälltofta och dit fördes internerade, som efter utredning skulle utvisas till Sovjet. Totalt kom 627 rikstyskar till Rinkaby, 159 österrikare, 16 polacker och 92 tjecker till Gälltofta.

Befäl och bevakningsstyrkor i Rinkaby/Gälltofta tillhörde såväl A 3 och I 6 som flygvapnet. Utlämningen väckte stor opposition både i riksdagen och bland allmänheten, särskilt vad gällde balterna. Bland de internerade förekom rymningar, matstrejk, självstymningar och självmord. Då lägren utrymdes 1 december 1945 för vidare transport till Sovjetunionen användes fältpolisförband och statspolis och hela åldersbataljonen från I 6. Det mesta gick ”förvånansvärt lugnt till”, enligt TT:s korrespondent (tre döda, åtta rymda och arton saknade var facit för den 1 december). Ett antal internerade hade gömt sig, t ex i hålor som grävts under barackerna. De flesta tvingades rätt snart fram av kyla eller brist på vatten.

Lägren i Rinkaby/Gälltofta övertogs därefter av Civilförsvarsstyrelsen och blev uppsamlingsplats för dem som ej utvisats 1 december. Ytterligare utvisningar skedde 16 december och 26 januari. Oron var stor i lägren och förhållandena ombord i de sovjetiska transportfartygen svåra liksom framtidsutsikterna i lägren i Sibirien.

Efterkrigstiden och kalla kriget

Någon nedrustning i likhet med den efter första världskriget följde ej på krigsslutet 1945. Innan någon sådan

hann inledas utbröt det ”kalla kriget” och hotet från Sovjetunionen var åter högst påtagligt. Sveriges alliansfria ställning – vi var ”alliansfria” även om det sedermera framkommit att vi bedrev dubbelspel med västmakterna, vilka vi försåg med signalspanningsresultat och förväntade oss hjälp av i händelse av krig – krävde extra stora insatser av folkhushållet.

De värnpliktigas tjänstgöringstid minskade dock. Från 1952 skulle flertalet göra en första tjänstgöring om 304 dagar och tre krigsförbandsvisa repetitionsövningar om vardera 30 dagar. Volontärinstitutionen för de stamanställda med 4,5 års tjänstgöring som kunde förlängas intill den dag man fyllde 34 år upphörde också 1952. Underbefälsyrket skulle inte längre vara ett genomgångsyrke. 1972 och 1983 kom nya befälsreformer och begreppen officerare, underofficerare och underbefäl avskaffades och alla yrkesmilitärer blev officerare i graderna mellan fänrik och general. 1972 byttes också de för artilleriet och luftvärnet specifika titlarna styckjunkare och konstapel ut mot fanjunkare och korpral som användes i arméns övriga truppslag; kavalleriets ryttmästare döptes samtidigt om till kapten. Redan 1968 hade artilleriets batterier och divisioner förvandlats till armésvenskans standardbegrepp: kompanier resp bataljoner.

För A 3 och I 6 innebar pansarintroduktionen den största förändringen. Redan 1936 hade bl a en riksdagsmotion föreslagit att I 6 skulle tillföras en stridsvagnsbataljon. Detta avrådde infanteriinspektören och tidigare I 6-chefen Martin Hamngren från i ett yttrande och de båda beslutade stridsvagnsbataljonerna hamnade istället i Skövde och Strängnäs.

1943 diskuterades huruvida det i Helsingborg uppsatta Skånska pansarregementet (P 2, som enligt 1942 års försvarsbeslut ersatte Skånska kavalleriregementet, K 2, och övertog dess kaserner) borde förflyttas till en mindre utsatt ort med bättre övningsmöjligheter för stridsvagnar, t ex Kristianstad. Förflyttning skedde, men till Hässleholm.

1963 var det emellertid Kristianstads tur. Antalet pansarregementen mer än fördubblades från tre till sju; därtill kom den 1957 uppsatta Norrbottens pansarbataljon. De nya pansarregementena blev ”blandade”, vilket inne-

bar att pansarbataljonerna bestod av både stridsvagnskompanier och pansarskyttekompanier med pansarbandvagnar.

I 6 hade i motsats till t ex I 7 i Ystad och I 15 i Borås tidigare inte varit pansarinfanteriregemente. Att I 6 blev P 6 på bekostnad av I 15, som hade lång ”pansarerfarenhet”, får väl sägas ha haft strategiska orsaker. Skånes försvar behövde en tredje pansarbrigad, men det var för den skull inte givet att I 6 skulle bli pansarregementet. P 2 i Hässleholm och det nya pansarregementet P 7, tidigare pansarinfanteriregementet I 7, i Ystad/Revinge kunde enligt somligas åsikt ha utbildat alla tre pansarbrigaderna.

Norra skånska infanteriregementet I 6 förvandlades till Norra skånska regementet P 6, med uppgift att sätta upp krigsförbandet 26:e pansarbrigaden (PB 26). Den engelska Centurionstridsvagnen, som i sin första version gjort entré i det svenska försvaret 1953, kom hit och soldaterna fick ikläda sig basker.

Även Wendes berördes i hög grad av ”pansarrevolutionen” 1963. Regementet fick utbilda personalen till pansarbrigadernas pansarhaubitskompanier och -bataljoner och lära sig samverka med pansartrupperna. Beväpningen var 15 cm haubits m/39, som 1974 ersattes av den på 1950-talet från Frankrike inköpta 15,5 cm haubits F. 1985 var det Wendes tur att få Bofors 15,5 cm haubits 77 och sedermera har den nya versionen 15,5 cm haubits 77 B (Indienpjäsen) tillkommit. Nu kan man skjuta med skottvidder på ca 30 km och har laser- och dator teknik som revolutionerat precision och snabbhet. Samtidigt med utbildningen av pansarartilleriet har man också fortsatt att förse de vanliga infanteribrigaderna med haubitsbataljoner.

Problem

Det alliansfria Sveriges försvarspolitik var som tidigare sagts dyrbar. 1958 års försvarsbeslut (FB 58) avsågs innebära en kvantitativ bantning till förmån för kvaliteten, inklusive ett årligt rampåslag om 2,5 procent för teknisk fördyring. Tio år senare ströks denna procentuppräknings i ett nytt försvarsbeslut (FB 68). Försvarskostymen var dock fortfarande för stor och alltmera omodern.

1984 erhöll Norringarna nya stridsvagnar i form av Stridsvagn 104. På bilden en stridsvagn 104 (ombyggd stridsvagn 102). (Christer Nyhlén)

Ett sätt att få medel till modern materiel var att spara pengar genom en minskning av de värnpliktigas grundutbildning från 10 till 7,5 månader i 1972 års försvarsbeslut (FB 72). Repetitionsövningarna slopades också när statsfinanserna så ansågs kräva. Mängder av grundutbildade värnpliktiga blev ej ens krigsplacerade. Försvaret utbildade för många värnpliktiga i förhållande till krigsorganisationens behov. Till arméns och marinens problem bidrog också i hög grad de stora kostnader de prioriterade flygplansprojekten Viggen och JAS medförde.

Denna utveckling fick naturligtvis konsekvenser också i Skåne. Försvarets fredsorganisationsutredning föreslog 1972 att minst tre pansarregementen skulle utgå eller ges annan inriktning (infanteri). P 7 i Ystad/Revinge tillhörde de ”säkrade” förbanden, medan endera av P 2 eller P 6 skulle bort. P 2 låg sämst till, bl a beroende på att artilleriskjutfältet i Rinkaby utvidgats till att också kunna fungera som pansarövningsfält (fördel P 6) och det faktum att P 2:s kaserner kunde övertas av det andra regementet i Hässleholm, T 4. 1973 föreslogs att bara P 7 skulle få vara kvar, men chefen för armén kontrade och förordade i sitt huvudalternativ att alla tre skånska pansarregementena skulle behållas.

Problemet för P 6 var att de gamla Centurionstridsvagnarna behövde renoveras och modifieras, men för detta beviljades ej pengar förrän i 1982 års försvarsbeslut (FB 82). De första renoverade vagnarna med ny mo-

tor och växellåda och modernt eldledningssystem (stridsvagn 104) levererades till P 6 1984. Under tiden som frågan om renovering stöttes och blöttes skedde flera vändningar i lokaliseringsfrågan.

Bl a utreddes möjligheterna att åstadkomma ett s k armé- eller brigadregemente, där det redan i fredstid in gick så många som möjligt av de funktioner eller delar av specialtrupper som erfordrades i brigaden. Chefen för armén utredde en samlokalisering av A 3 och P 6 till Näsby 1981, men det fanns flera alternativ. Samlokalisering kunde också ske i Norra Åsum. Förslagen avvisades dock av såväl militärbefälhavaren som av de båda regementscheferna.

I samband med utredningarna stoppades byggnadsverksamheten i Norra Åsum, där kasernerna var hårt slitna. Efter några år hävdades stoppet och A 3 placerades i planerna för 1991/92 i högsta prioritet. När ett nytt byggstopp kom 1991 var man så långt framme, att anbudshandlingarna för en ny pjäshall var färdiga att skickas ut. Men nu tonade istället ett flyttningshot fram.

Slutet

I försvarsbeslutet 1992 (FB 92) läggs P 6 och dess brigad PB 26 ned och A 3 omlokaliseras till P 2:s kasernområde i Hässleholm. Beslutet verkställdes halvårsskiftet 1994. Att det kunde gå så får tillskrivas olika omständigheter och allt är långt ifrån klarlagt.

När riksdagen antog FB 92 den 3 juni 1992 anfördes, att hotbilden mot Sverige förändrats och försvagats. Sovjetimperiets sönderfall, demokratiseringssträvandena i Östeuropa och genomförda nedrustningsavtal mellan Öst och Väst gjorde behovet av ett invasionsförsvar mindre, inte minst i södra Sverige. Kvarvarande försvar skulle vara ”vassare” om än mindre till omfånget. Argumenten om den ändrade hotbilden har vi fått höra flera gånger, senast när riksdagen denna vår år 2000 tog ett nytt försvarsbeslut (FB 2000).

Försvaret skulle alltså än en gång satsa mera på kvalitet än kvantitet. 1949 hade vi haft 37 brigader, 1987 29 och inför FB 92 diskuterades mellan 16 och 18. Det blev 16 och därmed var PB 26:s öde avgjort.

Norringtonarnas avskedsparad genom Kristianstad den 14 maj 1993. De kamouflagemålade 104-stridsvagnarna rullar för sista gången på stadens gator. (Christer Nyhlén)

Turerna hade pågått sedan hösten 1988, då 1988 års försvarsutredning (FU 88) föreslog att P 6 skulle avvecklas och PB 26 flyttas till P 7 och Revinge. P 7 skulle därmed få ansvar för två brigader. Sedan kom olika förslag och motförslag, bl a utreddes frågan om samlokalisering mellan A 3 och P 6 på nytt. En samlokalisering ansågs inte lämplig, om den skulle avse Näsby. Grundförhållandena på det sankta Näsby fält var inte bra för haubitsar och tunga stridsvagnar. Norra Åsum passade bättre och den omtalade pjäshallen, som stoppades i elfte timmen, var planerad för såväl artilleri som stridsvagnar.

Men så kom det beslut, som låg bakom byggstoppet i Norra Åsum: den årliga värnpliktskontingenten skulle minska med 6 000 man. Därmed kunde T 4 flytta till lediga lokaler i Skövde och plats fanns för A 3 i T 4:s nybyggda kaserner på P 2:s kasernområde i Hässleholm. Att bygga ny pjäshall och renovera kasernerna i Norra Åsum beräknades kosta 120 miljoner, flytten till Hässleholm stannade vid ca 30.

Med endast 16 brigader minskade antalet värnpliktiga och pengar kunde frigöras för modern materiel såsom nya stridsvagnar. P 7 och Revinge kunde liksom vid det senaste försvarsbeslutet (FB 2000) falla tillbaka på sitt större övningsfält som argument för överlevnad.

Vad hjälpte det då att P6 fungerade utmärkt och att PB 26 enligt militärbefälhavaren Gustaf Welin var ”landets modernaste pansarbrigad” eller enligt förre P 2-chefen Hans Nilsson var ”landets, materiellt sett, effektivast-

te operativa anfallsförband, utrustat med stridsvagn 104 med möjlighet att skjuta och strida under gång”. Hur stora besparingarna skulle bli fanns det olika meningar om, men det verkar likväl ha varit FU 88:s omstridda siffror som fällde avgörandet.

Norringarnas officerare blev av med sitt hemregemente och fick välja mellan avsked, förtidspension eller att pendla/flytta till någon annan garnison (när avvecklingen började 1992 var officerarnas antal 322, varav ca 100 tjänstgjorde utanför regementet). För Wendes officerskår innebar flyttningen till Hässleholm en mindre bantning, men alla wendister som ville kunde fortsätta sin tjänst och pendla/flytta till Hässleholm. Värre var det för de ca 235 civilanställda, som hade A 3 och P 6 som gemensam arbetsgivare. För dem har det varit svårare att få nya arbeten.

Nu är det år 2000 och vi har fått ett nytt försvarsbeslut som innebär att Hässleholms garnison dras in. Borta är A 3, P 2/Fo 14 och MekB 8. Det finns anledning att tänka på Ove Berghs ord om hur många års försummelser ”hade lett till ett prekärt läge efter krigsutbrottet den 1 september 1939” (s.130). Det gäller inte **om** vi kan behöva ett försvar utan **när**.

Staber och förvaltningar

I Kristianstad har också funnits olika regionala staber och förvaltningar. En kort tid kring 1887 leddes 1. Militärdistriktet härifrån. Militärdistriktet inrättades 1833 och avsåg fredstida förhållanden. I spetsen för distriktet stod en generalbefälhavare och i hans stab ingick också generalstabsofficerare. Dessa militärdistrikt var inte så viktiga. ”Ända till 1893 stod regementena i själva verket direkt under krigsstyrelsen (kungen/lantförsvarsdepartementet) och Arméförvaltningen. Generalbefälen fungerade i stort sett som postkontor för förmedling av korrespondensen mellan krigsstyrelsen och enskilda förband. Generalbefälhavarna inspekterade visserligen övningarna vid infanteriet och förrättade den s k brödmönstringen (årlig mönstring vid regementsmötena) inom sina egna distrikt, men därutöver utövades inget nämnvärt befäl” (Carl Otto Nordensvan).

1889 blev generalbefälhavaren också chef för den fördelning som hörde till militärdistriktet och enligt 1892 års härordning bytte enheterna namn till arméfördelningar. 1. Arméfördelningen omfattade Skåne, Blekinge, Halland och Kronobergs län med där förlagda förband. Fördelningsgeneralen satt i Helsingborg och lydde liksom ytterligare något tjog militära myndigheter direkt under kungen, en föga praktisk ordning.

1936 års försvarsordning innebar att arméfördelningschefen, som nu ej längre lydde under kungen utan under den nyinrättade chefen för armén, skulle ägna sig åt utbildningen av fördelningens förband, krigsplanläggning och mobiliseringsverksamhet. Samtidigt infördes begreppet militärområden, som hade samma geografiska utsträckning som arméfördelningarna och uppgiften att leda det territoriella försvaret (lokalförsvaret). Ledningen för I. Arméfördelningen och Södra militärområdet, som nu omfattade Skåne, Blekinge, Halland, Småland och Öland, flyttade 1939 från Helsingborg till Kristianstad och fick lokaler i Stora Kronohuset.

1942 års försvarsbeslut slog ihop arméfördelningarna och militärområdena under en gemensam chef, militärbefälhavaren, som också fick det operativa ansvaret för markstridskrafterna. Han ansvarade dessutom för arméförbandens utbildning och hans ställföreträdare var krigsplacerad som fördelningschef.

1966 kom nästa stora reform. Militärbefälhavarna fick ansvar för den samlade operativa ledningen av alla stridskrafter. De operativa uppgifter som legat på marin-kommandochefer och jakteskaderchefer överfördes till militärbefälhavaren. Sedan dess har vi i Södra militärområdet (Milo Syd) haft både amiraler och flyggeneraler som militärbefälhavare. 1966 flyttade milostaben till ett nybygge på Östra kasernområdet.

Som ovan framgått var ställföreträdande milochefen också fördelningschef enligt 1942 års försvarsbeslut. För att åstadkomma ett likartat ansvar i fred och krig organiserades 1989-91 särskilda fördelningsstabskadrar redan i fred. Chefen för 13. Fördelningen var förutom krigsförbandschef också produktionsledare för arméförbanden inom ”gamla Milo Syd” och samgrupperad med milostaben. Jag skriver ”gamla Milo Syd”, för sedan 1993 var

Genom att installera tvättställ i trappuppgångarna försökte man modernisera Norra kasern. (LM)

detta sammanslaget med ”gamla Milo Väst” med Kristianstad som stabsort.

Enligt FB 2000 avvecklas såväl Milo Syd som 13. Fördelningen. Landet ska indelas i fyra militärdistrikt – så kom den beteckningen tillbaka efter 108 år – och Södra militärdistriktet ska inte längre ha sin stab i f d garnisonsstaden Kristianstad utan i Göteborg, där den har ett kustartilleriregemente, KA 4, till sitt skydd.

För territorialförsvaret (lokalförsvaret) indelades landet 1942 i försvarsområden (Fo). Som regel skulle dessa omfatta ett län. Kristianstads försvarsområde (Fo 14) fick 1966 stabslokaler i Stora Kronohuset, som blivit lediga sedan milostaben flyttat.

1975 beslöts att P 6 och Fo 14 skulle slås ihop till försvarsområdesregementet P 6/Fo 14 under en fyrstjärnig överste 1 gr (överste första graden). Detta innebar en väsentlig förstärkning av försvarsområdets ledningskapacitet vad gäller såväl det militära försvaret som totalförsvaret i Kristianstads län. Samlokaliseringen av försvarsområde och länsstyrelse kan icke nog värderas; allt detta slogs sönder när P 2/Fo 14, som efterträtt P 6/Fo 14 som försvarsområdesregemente 1994, nu försvunnit. Efter 1 juli 2000 omhänderhas ansvaret för hemvärnet mm av Skånska Dragongruppen i Hässleholm – en av 29 militärdistriktsgrupper i riket.

Militär verksamhet kräver också mängder av förnö-

denheter. Sedan gammalt skiljer man på två huvudgrupper. Tygmateriel är ”för stridsverksamheten direkt erforderlig materiel” såsom vapen och ammunition, intendentmateriel behövs ”för bibehållande av stridsdugligheten hos personal och hästar” såsom livsmedel och beklädnad men också foder, drivmedel och bränsle.

Handhavandet av hithörande ärenden har centralt skötts av Krigskollegium och dess efterföljare Arméförvaltningen med flera myndigheter fram till dagens Försvarets Materielverk. Ute i landet har funnits förråd, verkstäder mm samt tygofficerare och intendentur på olika nivåer. Vid mitten av 1960-talet organiserades Tygförvaltning Syd och Intendenturförvaltning Syd i anslutning till Milostab Syd i Kristianstad. Dessa slogs 1976 ihop till Materieförvaltning Syd som tillsammans med Verkstadsförvaltning Syd (1966-94) bildade Södra underhållsregementet 1994. Detta har sin stab i Stora Kronohuset och ska i sin tur läggas ned, när de förråd och anläggningar som ej längre behövs inom Milo Syd avvecklats. Detta torde vara klart senast vid årsskiftet 2001/02.

Vidare finns sedan 1969 Södra värnpliktskontoret, numera Pliktverket, förlagt till Östra kasern.

Frivilligorganisationerna

Först bland frivilligörelser var skarpskytterörelsen, som grundades 1860 på initiativ av bl a författarna och tidningsmännen August Blanche, S A Hedlund och Viktor Rydberg, alla välkända liberaler. De ville förstärka armén för hembygdens försvar och som mest fanns det 40.000 skarpskyttar. Så småningom gled man över till att bli en ren skytterörelse, men denna skytterörelse utvecklades i sin tur till att bli en del av det frivilliga försvaret.

I Kristianstad bildades 1861 en skarpskyttekår utan något större samröre med det äldre Christianstads skyttesällskap (grundat 1831). Dock fick skarpskyttarna nyttja sällskapets skjutbana på Söder; vars sträckning vi fortfarande påminns om av en kvarstående trädrad alldeles söder om Idrottshallen. I Gustaf Hellströms roman ”Snörmakare Lekholm får en idé” får vi vara med, när Kristianstads skarpskyttar övar och förlustar sig.

Hemvärnsövning i Åhus hamn. (Ur Bandholtz-Löfgren: Hemvärnet)

Dagens motsvarighet till skarpskytterörelsen är Hemvärnet. Det uppstod spontant under andra världskrigets första år trots motstånd från myndigheter och Landstormsföreningarnas Centralförbund (föregångare till dagens Frivilliga Befälsutbildning, FBU). Efter det tyska överfallet på Danmark och Norge den 9 april 1940 fick hemvärnet emellertid klartecken och statsmakternas välsignelse.

Hemvärnet samverkar med övriga frivilligrörelser. Frivilliga motorcykelklubben, Frivilliga radioorganisationen och bilkåristerna sköter samband och transporter. Lottorna kokar långt ifrån bara ärtsoppa, som somliga tror. Röda Korset ordnar sjukvården och Blå Stjärnan (ursprungligen Röda Stjärnan) ska bl a ta hand om djurbesättningar, då lantbrukaren tjänstgör i hemvärnet eller i annan krigsplacering.

Efter de senaste årens nedskrotning av det ordinarie försvaret har hemvärnet och övriga frivilligrörelser fått en ännu viktigare uppgift än tidigare. Gamle arméchefen Curt Göransson sade en gång: ”Vi kan aldrig ersätta våra förband med hemvärn. Men vi kan heller aldrig undvara ett starkt hemvärn.” Frågan är om hemvärnet kan undvara våra regementen. Frivilligorganisationerna i Kristianstadstrakten har vuxit sig starka tack vare det stöd de fått från A 3 och P 6/Fo 14!

Totalförsvaret omfattar också civilförsvaret, som har sitt ursprung i det frivilliga luftskyddet. Kristianstads läns länsförbund för civilt luftskydd liksom Kristianstads luftskyddsförening grundades vid ett möte på Fri-murarhotellet den 17 april 1937. Bland initiativtagarna märktes landshövdingen och talmannen i första kammaren Johan Nilsson och chefredaktören och sedermera riksdagsmannen Nils Elowsson.

Luftskyddet fick många arbetsuppgifter inför och under andra världskriget. Luftskyddsföreningen samlade in pengar – bl a för att köpa Bofors 40 mm automatkanon för Kristianstads luftvärn – spred information och organiserade en verksamhet, som skulle gripit in om Sverige kommit med i kriget och utsatts för luftangrepp. Efter kriget har civilförsvaret fortsatt sin viktiga uppgift, i mycket baserat på frivilliga krafter.

Garnisonen och staden

När det militära engagemanget i Kristianstad avvecklats innebär det att cirka 1000 arbetsplatser hos försvarsmakten försvunnit. Med familjemedlemmar och multiplikatoreffekter kan det innebära 5000 personer (med multiplikatoreffekter menas den sysselsättning som indirekt skapas genom militärens köpkraft och kommunalskatter). Detta är en kvantitativ beräkning. Livskvaliteten, detta inneord, har också påverkats genom den militära närvaron.

Yrkesmilitärerna har spelat en stor roll i stadens sociala liv. De har tidvis satt sin prägel på kommunalpolitiken – såväl norringar som wendister har suttit på inflytelserika poster som t ex ordförande i fullmäktige och olika nämnder. De har tagit många initiativ för att utveckla staden.

Järnvägar, banker och industrier har haft nytta av den militära kompetensen. Skolorna har kunnat utnyttja officerare och underofficerare som lärare. Kultursektorn har i hög grad främjats genom den militära närvaron.

När man läser om Kristianstad kring det förra sekel-siftet hos Gustaf Hellström och Fredrik Böök eller hos Olle Hammarlund en bit längre fram i tiden får man en inblick i en garnisonsstads liv som knappast någon annanstans i svensk skönlitteratur.

Inom musiklivet spelade militärmusikerna en ledande roll. Vaktavlösningarna och promenadkonserterna vid Stora Kronohuset var viktiga inslag i det dagliga livet, musikernas extraknäck på restauranger och dansbanor likaså. Kristianstads musikliv utvecklades tack vare dessa proffsmusiker, som stod för kunskap och kontinuitet i såväl 1800-talets Musikaliska sällskapet som 1900-talets Orkesterföreningen.

Idrott och sport utövades såväl inom som utom tjänsten. Att ridsport, skytte och fältidrott omhulldes är väl självklart. Men också golf, motorsport och simning har fått del av officerarnas idéer och ideella arbete. Att Kristianstad blivit ett centrum för handboll och orientering kan man i allra högsta grad tacka militären för!

Även inom föreningslivet i övrigt har militärerna märkts. Det gäller Frimurarorden, där Kristianstad är säte för Skånska Provinsiallogen, det gäller Naturskyddsföreningen, Föreningen Gamla Christianstad osv.

Än så länge finns det officerare med tjänstgöring på annan ort bosatta i Kristianstad. Många har också slagit sig ned här som pensionärer. Det visar att de trivs.

De militära minnena är många. Gatu- och kvartersnamn hör dit liksom en mängd byggnader, ofta nämnda tidigare i denna uppsats. Tivoliparken kom till tack vare insatser av Wendesöverster som Johan Henric Romann och Axel Ankarcrona. De militära kamratföreningarna är livaktiga. Tyvärr har vi ännu inte fått det fästnings- och garnisonsmuseum som borde ha varit en självklarhet för länge sedan.

Naturligtvis har militärerna haft sina belackare. Mången sydsvensk minns sin värnpliktstid i Kristianstad med blandade känslor. Författaren Hjalmar Söderberg, som i början på 1890-talet var anställd på Kristianstadsbladet några månader, var inte svag för knektarna.

Kristianstadssonen Gustaf Hellström gör ett bokslut i "Främling i fädernestad". Han uppskattar den ordning och reda han trimmats till i styckjunkarhemmet liksom den lilla stadens charm och trygghet. Men han vänder sig emot den militära hierarkin och auktoritetstron. Bådadera har präglat honom. Han skriver: "På gott och ont är jag en kristianstadpojke: inte ens döden kan upplösa det sambandet, eftersom jag, när tiden är inne, kommer att jordas där."*

Källor och litteratur

Otryckta källor:

Meddelanden till författaren av överste 1 gr Nils Lundell, överste Leif Mårtensson och överste 1 gr Björn H Zickerman.

Bojs Anders: Generalstabens omdaning 1873. Trebetygsuppsats i historia. Historiska institutionen i Uppsala 1961.

Tryckta källor och bearbetningar:

Andersson Lennart: *Svenskt militärflyg*. Propellerepoken. Stockholm 1992.

Bandholtz Curt-Löfgren Bo: *Hemvärnet*. Kristianstads försvarsområde 1940-1994. Kristianstad 1994.

Bengtsson Rikard: *Trust, Threat and State Peace – Swedish Great Power Perceptions 1905-1939*. Akademisk avhandling. Lund 2000.

Dahlberg Eric: *Skåne och regementet*. En bok om Skånes land och folk och om Kungl Norra skånska infanteriregementet för dess soldater. Kristianstad 1936.

Dunér Arthur: *Christianstads Skyttesällskaps minneskrift*. Kristianstad 1932.

Eckholm Curt: *Balt- och tyskutlämningen 1945-1946*. Akademisk avhandling. Uppsala 1984.

Fransson Lennart: *Materieförvaltning Syd 1976-07-01 – 1994-06-30*. Minnesskrift. Kristianstad 1994.

Friström Sune (red): *Kristianstads Civilförsvarsförening och Kristianstad läns Civilförsvarsförbund 60 år. 1937-1997*. Kristianstad 1997.

Föreningen *Gamla Christianstads årsskrift* 1994 och 1996 (jubileumsboken *Gamla Christianstad*). Kristianstad 1994 resp 1996.

Grönqvist Hans (red): *P 2. 50 år i Hässleholm*. Hässleholm 1997.

Hellström Gustaf: *Snörmakare Lekholm får en idé*. Stockholm 1927.

Hellström Gustaf: *Främling i fädernestad* (i samlingen *Personligt*). Stockholm 1953.

Herlitz Carl: *Svenska arméns regementen*. Stockholm 1967.

Holmberg Björn: *Arméns regementen, skolor och staber*. Stockholm 1993.

- von Konow Jan (red): *Skånska kavalleriregementet 1928-52*. Karlskrona 1992.
- Krantz Karl Johan: *Garnisonsstadens ekonomi och politik*. Växjö, Eksjö och Jönköping inför bygderegementenas kasertering. Akademisk avhandling. Växjö 1988.
- Larsson Göran (red): *Norra skånska regementet 1811-1994*. I-II. Kristianstad 1994.
- Marks von Würtemberg, Robert: *Tolv år i spetsen för Norra Skåningarna 1914-1926*.
- Ossiannilsson Sölve: *Wendes regementes historia*. Kristianstad 1944.
- Proposition 1999/2000:30. *Om försvarsbeslut 2000*.
- Runnberg Bertil (red): *Fortifikationen 350 år. 1635-1985*. Kristianstad 1986.
- Rönnerberg Lennart (red): *Arméns ledning från Vasatid till nutid*. Stockholm 1995.
- Scheutz Sven (red): *Kungl Wendes artilleriregementes historia 1794-1994*. Kristianstad 1993.
- Sjöholm Erik: *Kristianstads Civilförsvarsförening 1938-1958*. Kristianstad 1958.
- Törnquist Leif (red): *Lottorna i samhällets tjänst*. Kristianstad 1994.
- Wallerfelt Bengt: *Si vis pacem – para bellum*. Svensk säkerhetspolitik och krigsplanering 1945-1975. Stockholm 1999.
- Wieslander Hans: *I nedrustningens tjänst. Intressen och aktiviteter kring försvarsfrågan 1918-1925*. Akademisk avhandling. Lund 1966.

*Gustaf Hellström ligger begravd på Östra kyrkogården i Kristianstad, intill broderns, generaldirektör Nils Hellström, och föräldrarnas gravar.